

El «GPS» de la navegació medieval

Un estudi analitza la carta nàutica de Gabriel de Vallseca de 1439, una de les peces cartogràfiques cabdals de l'Estat

RAÛL MAIGÍ / Barcelona
● L'embranchida de la navegació comercial per la Mediterrània al segle XII i principi del XIII va estimular la cartografia. L'illa de Mallorca va ser un dels principals

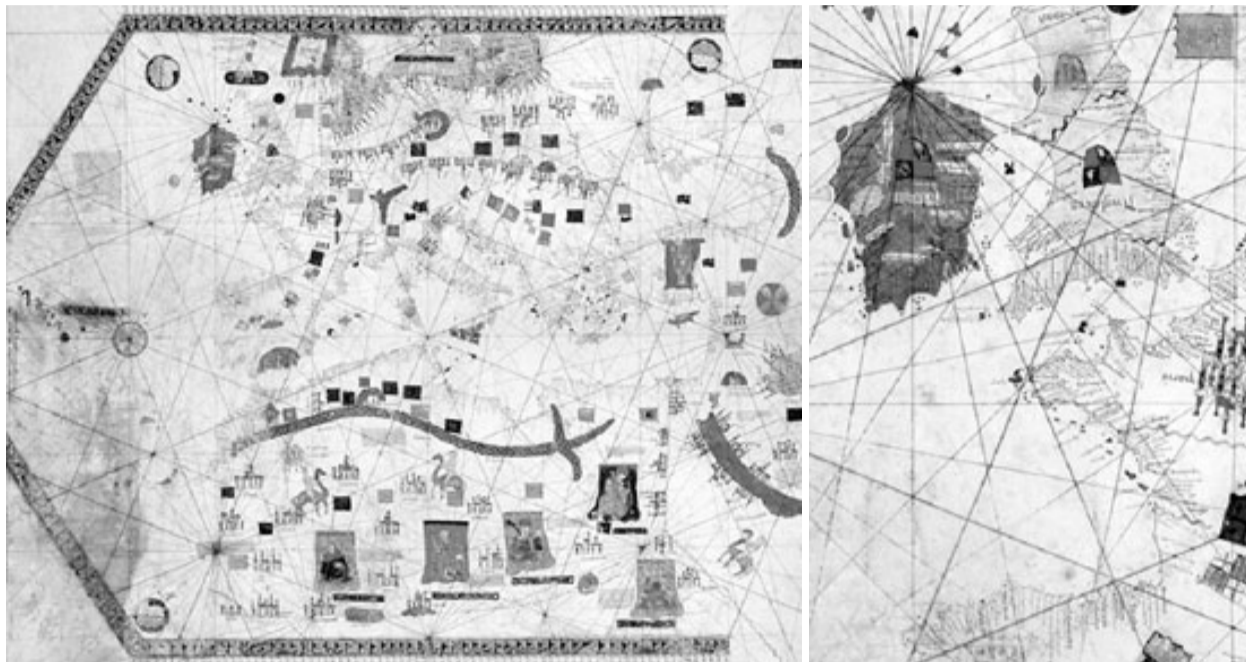
centres productors, juntament amb Gènova i Venècia, a finals del segle XIV i principi del XV, i el mestratge de Cresques Abraham i el seu fill Jafudà Cresques va deixar petjada en cartògrafs com ara Gabriel de

Vallseca. Un dels exemplars més importants de les cartes portolanes és objecte d'una acurada anàlisi en un llibre de luxe que ha publicat Lumenartis. *La carta de Gabriel de Vallseca de 1439*, a càrrec de

Ramon J. Pujades i Bataller, és l'estudi exhaustiu de l'única peça de cartografia nàutica mallorquina medieval que es conserva als Països Catalans, i es completa amb una reproducció facsímil de l'obra.

La carta de Gabriel de Vallseca de 1439 és una eina de primer ordre per conèixer, d'una banda, l'evolució de la cartografia, com treballaven els tallers de cartògrafs a l'edat mitjana, quins eren els professionals més prestigiosos d'aquesta disciplina i quin ús es feia d'aquestes representacions. És també, d'altra banda, un mirall de com era el món conegut aleshores, ja que el mapa il·lustra la toponímia, la hidrografia i l'orografia, a banda de les banderes i escuts que mostren els dominis polítics i econòmics, actualitzats respecte a altres cartes anteriors. El mapa comprèn des d'Escandinàvia fins al Turquestan, i representa la Mediterrània, la mar Negra, la mar d'Azov i les costes atlàntiques d'Europa i del nord d'Àfrica. Es tracta d'un dels exemples més importants de cartografia medieval de l'Estat, i és l'exemplar més antic que es coneix d'aquest cartògraf mallorquí, el més important de la primera meitat del segle XV. Vallseca, d'ascendència jueva, s'hauria format en l'anomenada «escola mallorquina» i és hereu del treball d'altres cartògrafs de renom, com ara Cresques Abraham i Guillem Soler.

Les cartes portolanes, segons indica l'autor, Ramon J. Pujades, són mapes a escala que representen el perímetre litoral de manera realista, dibuixats sobre pergamí i creuats per una

La carta nàutica objecte de l'estudi, i un detall del Cantàbric i les illes Britàniques. / LUMENARTIS

xarxa de línies que representen les direccions o vents que marca la brúixola. Amb l'ajut de la carta i d'un compàs de puntes, els navegants podien determinar la travessia més adient per viatjar d'un indret a un altre. La informació litoral, doncs, és l'essencial, tot i que algunes cartes, com en aquest cas, aporten també informació toponímica, geogràfica i cultural.

La toponímia és una part molt important de les cartes. Els noms, escrits perpendicularment, indiquen els grans accidents geogràfics i situen els ports més importants del comerç marítim. Aquesta aporta 1.850 topònims.

La carta de 1439 és la més antiga que es conserva

de Vallseca. Té unes mides de 75,5 x 112 cm, i una escala més petita de l'habitual, una de les principals aportacions cartogràfiques, juntament amb una representació innovadora de les illes Açores.

La representació orogràfica més important en la cartografia mallorquina és la serralada de l'Atlas —aquí desproporcionadament llarga—, que en les cartes apareix amb dues denominacions: *Montis Claris* per als cristians i *Carena* per als àrabs. Al continent africà s'hi concentren els elements ornamentals més vistosos. Al llarg de la conca del riu de l'Or apareixen les figures i les llegendes de diversos reis africans, la representa-

ció dels quals combina atributs occidentals i àrabs. També la mar Roja és un element característic de la cartografia medieval i té un paper protagonista pel seu color i les seves dimensions. L'ornamentació del continent asiàtic inclou també la reina de Sabà i la representació dels reis d'Orient. No obstant això, l'autor assenyala que l'esquema gràfic general del mapa no aporta gran innovació, ni quant a la hidrografia i l'orografia ni tampoc en les llegendes, perquè recupera el disseny esquemàtic convencional que ja figurava en una carta d'Angelino Dulceti de 1339 copiat per Cresques Abraham en l'*Atlas català* cap a l'any 1375. L'autor

de l'estudi, Ramon J. Pujades, analitza tots els elements iconogràfics usats i els compara amb obres anteriors per concloure que l'únic element ornamental rellevant en les cartes de Vallseca és la sanefa que emmarca el mapa. Qualifica Vallseca com a «eclectic», ja que va incorporar les aportacions més interessants de diversos cartògrafs que el van precedir, tant a Mallorca com a les ciutats italianes, la qual cosa fa pensar més aviat en «un pintor miniaturista reciclat com a cartògraf», segons Pujades.

L'edició ha estat obra de Lumenartis, el govern de les Illes Balears, l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya.

Una obra amb història literària

● La història de la carta té un rerefons literari en l'obra *Un hiver à Majorque* (1840), en què l'escriptora francesa George Sand narra l'estada a l'illa amb el seu amant, el compositor Fryderyk Chopin. Hi explica l'accident ocorregut el 1838: un tinter es va vessar a sobre del pergamí desplegat, a la biblioteca de Montenegro. Les conseqüències d'aquell incident encara són visibles al mapa. Se sap que la peça va ser comprada a Itàlia i incorporada en les col·leccions del cardenal Antoni Despuig a finals del XVIII. Després el va heretar el comte de Montenegro. Tot i que consta el nom d'Amerigo Vespucci (1454-1512) al dors del pergamí, no és clara la trajectòria de la carta en els segles anteriors. L'any 1917 va comprar la carta l'Institut d'Estudis Catalans. Actualment és propietat de la Biblioteca de Catalunya, tot i que, arran d'un litigi que fa anys que dura, està dipositada al Museu Marítim de Barcelona. La peça es va cedir el 1940 per a la inauguració del museu, i no va tornar a la biblioteca fins al 1946, quan se'n va fer una còpia per al museu. Els responsables del Marítim, però, van insistir i l'original hi va tornar per a una exposició el 1960, malgrat el desacord dels bibliotecaris.

La Fundació Antoni Tàpies es digitalitza

EL PUNT / Barcelona
● *Arts combinatòries (Lloc d'educació, exposició i recerca)* és el nom d'una àrea de nova creació de la Fundació Antoni Tàpies que reunirà material i documentació digitalitzada de les publicacions, la col·lecció i l'arxiu de la institució —amb una especial atenció a l'obra de Tàpies—, amb la finalitat de posar-la a l'abast de qualsevol usuari interessat i de promoure així la investigació sobre els continguts

artístics i culturals de la fundació. Els continguts digitalitzats seran principalment textos, imatges i arxius d'àudio i de vídeo, així com material especial com ara els llibres d'artista creats per Tàpies.

El projecte es desenvoluparà en tres anys en col·laboració amb la Universitat Politècnica de Catalunya i la Universitat Politècnica de València. Actualment, es troba en una etapa inicial, en què s'estan duent a terme una sèrie

d'investigacions en àmbits relatius al marc d'implementació del projecte, com ara, entre d'altres, el concepte d'arxiu i la idiosincràsia de la pràctica arxivística, la utilització de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) en l'àmbit cultural, i el marc legal dels drets d'autor i de l'aplicació de llicències lliures.

En aquesta etapa inicial, i dins el projecte de reforma arquitectònica de la seu de la fundació, s'està

duent a terme una remodelació de les antigues oficines del museu, a fi de convertir-les en el que serà, juntament amb la biblioteca, la seu física d'*Arts combinatòries*, en la qual es desenvoluparan projectes expositius i educatius de petit format, seminaris i conferències.

En una segona etapa es desenvoluparà un programa informàtic per a la gestió i la consulta dels continguts digitalitzats. En la tercera fase s'implementa-

rà i s'activarà per a usos públics la plataforma web. La seu física estarà oberta al públic (tot i que no en ple funcionament) a partir de la reobertura de la Fundació Tàpies, que està prevista aquesta primavera.

Durant tot el procés de desenvolupament i implementació de la nova àrea, s'organitzaran simposis, conferències i jornades de treball obertes al públic que permetran crear un context d'anàlisi i reflexió en relació amb els eixos

conceptuals i temàtics en què s'inscriu el projecte. També es faran accions comunicatives per difondre els resultats de les investigacions dutes a terme en el marc del projecte.

La fundació desenvoluparà el projecte gràcies a l'ajut econòmic que ha rebut del Ministeri d'Indústria, Turisme i Comerç a través del pla Avança 2, ajut que consisteix en una subvenció d'172.190 euros i un préstec d'1.393 euros.